

as well as the history of and distinctions between “soul food” and “country food” [149-150]) and the possibilities for radical change (specifically in relation to the activities of the Black Panthers, such as their Free Breakfast Program), thus illustrating the political power of food and what this can mean for female discovery of different paths toward womanhood.

The final chapter in the book, “Refugee Narratives, Cuisine Clash: The Case of Thanhha Lai’s *Inside Out & Back Again*”, examines the significance of food in Lai’s 2011 novel about Vietnamese refugees who escape their homeland and reach the United States. Turning away from narratives that employ “reductive stereotypes of refugees facing intolerant Americans” in order to illustrate the difficulties of integration “but without exploring the historical, ideological, or material complexities on either side of the conflict” (167), Lai’s novel is here read as a portrayal of authentic refugee experience that often involves the protagonist’s engagement with food in the depiction of both her attempts at adaptation and maintenance of her original identity. Food is analysed as a means of retaining “a diasporic, transnational identity” (168), but without avoiding the attendant feelings of alienation and even abjection in a new environment with its own new foods and foodways. Refugees’ preparation of certain foods and the practice of traditional foodways in a strange, new land is shown to “provide comfort in recreating traditions”, while the adaptation to new conditions while preserving a link to the past creates “a bridged sense of personal and national identity”, therefore disrupting reductive narratives of rescue, gratitude, and hospitality (178).

As illustrated by a recent conference on food in children’s literature, organised in 2021 in Venice, Italy, at the Università Ca’ Foscari, the multitude of functions that food can assume in children’s literature holds an inexhaustible potential for research. *Table Lands* confirms such an assessment, showing how an interdisciplinary lens tuned to culinary and dietary complexities can provide fascinating insights into the tastes, ingredients, and dishes of the literary worlds we consume, as well as what and how the foods they depict can signify. If the proof is in the pudding, then Keeling and Pollard’s rich array of readings of puddings, pies, bagels, hotdogs, milkshakes, wines, vegetables, and Mickey cakes (among many other foods and drinks) and their symbolism and importance within familial, sexual, historical, cultural, and political structures and experiences certainly proves how rewarding and insightful such an approach can be.

Životopis kao putopis – putovanje kao književnost

Radovan Tadej, Vjekoslava Jurdana. 2021. *Putovima Pavla Vidasa: O životu, putovanju i pisanju jednog iseljenika*. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti; Škrlevo: Katedra Čakavskog sabora „Bakarskoga kraja“. 299 str. ISBN 978-953-6028-49-8.

Sanja Grakalić Plenković

Knjiga *Putovima Pavla Vidasa: O životu, putovanju i pisanju jednog iseljenika* Radovana Tadeja i Vjekoslave Jurdane dokazuje još jednom da je autobiografija kao žanr početkom ovoga stoljeća na vrhuncu interesa i publike i kritičke recepcije. Radi se o višeslojnoj publikaciji koja prvi put pred hrvatsku javnost donosi autentični, integralni rukopis

životopisa i putopisa Pavla Vidasa, emigranta iz Hreljina, koji krajem 19. i početkom 20. st. ispisuje opsežnu rukopisnu građu, tematizirajući svoj život hrvatskoga iseljenika; za svakoga ljubitelja autobiografskoga diskursa – skriveno blago. Sam se putopisac čvrsto zagledao u nas s fotografije na naslovnici monografije pogledom iz kojega zrači uvod „Životopisa“ – *Dragi čitaoče!*, ne skrivajući namjeru da piše kako bi se obratio budućim generacijama. Jedinstvenu i vrijednu monografiju, „Putovima Pavla Vidasa: O životu, putovanju i pisanju jednog iseljenika“, uslijed višegodišnjega znanstvenoga interesa usmjerena na opis i definiciju elemenata dokumentarističke i memoarske građe i literariziranoga svjedočanstva u okvirima osobne sudbine, priređuju za objavljivanje pisci popratne studije Radovan Tadej, dipl. iur. i izv. prof. dr. sc. Vjekoslava Jurdana. U svojoj fluidnosti između osobnoga osvrta na prošlost, intimnoga i sjećanjima obojena i umjetnički proživljena i dokumentima provjerljiva, autobiografski diskurs privukao je i spojio radom zanimljiv autorski dvojac, čije je dosadašnje stvaralaštvo zračilo sličnom isprepletenošću znanosti i umjetničkoga iskaza; znanstvenike razdvojene različitim područjima znanstvenoga interesa, pravnika i teoretičarku književnosti, no povezane iskustvom književnika i pjesnika.

Knjiga je oblikovana kao cjelina od triju dijelova. Uvodni dio donosi predgovor Radovana Tadeja naslovljen „Pavao Vidas – junak svojega doba“. Intoniran kulturno-povijesno, znanstveno-publicistički i znanstveno-kritički, uvod donosi detaljan osvrt na život primorskoga gradića Hreljina i njegovih stanovnika. Zahvaljujući autorovoj temeljitosti nastaje na znanstvenim, dokumentiranim i provjerljivim činjenicama sazdan kolaž koji ilustrira zavičaj putopisca Pavla Vidasa. Od srednjovjekovnoga primorskoga gradića, znamenitih *Hreljanaca*, do *malih ljudi*, starosjedilaca, koji u konačnici daju vrlo plastičnu, no istodobno i prisnu sliku Hreljina nekada i danas, prikazujući okolinu u kojoj odrasta i živi glavni junak – autobiograf. Do sada se smatralo da nema ovakva izvornoga i opsežnoga svjedočanstva o hrvatskoj odselidbi iz toga razdoblja, no ovaj nam tekst svjedoči posve suprotno i pokazuje se kao veliko otkriće i doprinos hrvatskoj kulturi. Objedinjen i popraćen znanstveno-teorijskim tumačenjem autorskoga dvojca, tekst predstavlja važnu bibliografsku jedinicu budućim istraživačima.

Drugi dio knjige donosi kritičko izdanje „Životopisa Pavla Vidasa (1858. – 1928.)“, koje priređuje Radovan Tadej, razdijelivši rukopis toga iznimnoga putopisca među hrvatskim iseljenicima na jedanaest poglavlja koja i naslovljava dijelovima rečenica ili izrazima iz izvornoga teksta. Predstavljena autobiografija dokument je jednoga vremena; autor-putopisac Vidas promišlja o situaciji u onodobnoj Hrvatskoj, kao i o europskim gradovima u kojima boravi, Australiji, Južnoj Americi, Sjevernoj Americi te Južnoj Africi, krajevima u kojima radi i živi kao hrvatski iseljenik i pomorac, ispisujući dokumentarno vrijedno štivo o društvenoj, političkoj, obrazovnoj, ekonomskoj i kulturnoj situaciji u Hrvatskoj. Tekst predstavlja vrijedno, jedinstveno i dragocjeno svjedočanstvo jednoga vremena. Rukopis je u cijelosti prvi put objavljen u Johannesburgu 1985. (prir. Tvrtko Andrija Mursalo), no teško je bio dostupan domaćoj javnosti. Ovu ediciju autobiografije i popratnih sadržaja R. Tadej obogatit će vrijednim slikovnim i grafičkim priložima. Izvorni tekst priređuje, interpretira i kronološki uređuje; uz preslike rukopisa pisama P. Vidasa, naslovnice „Životopisa“ u rukopisu i njegova prvoga izdanja te preslike Vidasova rukopisa, prilozi donose prikaz rodoslovnoga slijeda Vidasove obitelji, popis hrvatskih iseljenika do kraja

Drugoga svjetskoga rata koje je Vidas susretao i spomenuo u rukopisu, popis Primoraca, iseljenika s kojima se Vidas susretao i pisao o njima, mapirane itinerare Vidasovih putovanja, fotografije iz arhive obitelji Vidas, fotografije autobiografa i članova obitelji, kao i fotografije rodne kuće i lokaliteta u Hreljinu, razglednice iz primorskih gradova. Prvi put objavljuje pjesmu Pavla Vidasa zapisanu u rukopisu „Životopisa“ o herojskoj borbi Bura s britanskim imperijem tijekom Drugoga burskoga rata. Uz navedeni znanstveni instrumentarij, Tadej „Životopis“ obogaćuje i podrubnim bilješkama u kojima slijedi tumačenje manje poznatih riječi, pojmova i izraza, prilozi s podacima o stanovništvu Zlobina i Hreljina, novinskim i književnim tekstovima toga doba, koje uspoređuje sa suvremenim nam podacima, školskim i nastavnim programima ili usmenim isповijedima kazivača. Tumače se mnogobrojni detalji iz društveno-političke situacije, obrazovnih, ekonomskih i društvenih prilika s kraja 19. i početka 20. stoljeća, koje u duhu modernoga leksikona, u obilju znanstvenih, tehničkih, ali i popularno-praktičnih informacija, čitatelje upoznaju s detaljima vezanim uz prometne, brodograditeljske i pomorske uvjete koji definiraju mikrosvijet naših iseljenika, i svojom obavjesnošću u velikoj mjeri šire i rasvjetljavaju rekonstrukciju okolnosti života u Vidasovo vrijeme. Navedeni prilozi čine vrijednu građu koja će, dosad neobjavljena ovako okupljena, pružiti poticaj i osnovu za istraživanje budućim istraživačima i hreljinske i hrvatske emigracije uopće.

Treći dio knjige, koji potpisuje Vjekoslava Jurdana, „Život je putovanje: O životopisu Pavla Vidasa kao putopisu i putovanju kao književnosti“, obimom i sveobuhvatnošću sadržaja, znanstvenim doprinosom i promišljanjima te deskripcijom autobiografskoga diskursa na nekoliko razina djeluje kao samostalna znanstvena studija. Jurdana pristupa analizi Vidasove autobiografije s književnoteorijskoga i književnopovijesnoga stanovišta, smjestivši ju u okvir sociologijskih istraživanja o fenomenu hrvatske odselidbe. Istraživanjem obrazlaže problematiku književnoumjetničkoga oblikovanja autobiografije kao potvrđivanja i preklapanja elemenata memoarske i dokumentarističke građe literariziranoga svjedočanstva u okvirima osobne sudbine. Početnu tezu da Pavao Vidas iznosi u svojoj osobnoj ispovijesti memoarističkom prozom i književnoumjetnički strukturiranu naraciju, koja se oslanja na usmenu i pučku književnost, razvija dokazujući i opisujući ju u konačnici kao ispovijest individualca, modernističkoga autobiografa i biografa na razmeđu stoljeća, u čijem se iskazu, unatoč neknjiževničkoj naobrazbi, naziru i odrednice prisutne u suvremenih mu autobiografa (dominantnost osobnih doživljajnih preokupacija, autotematizacija, rekonstruiranje događaja i sjećanja u odnosu prema prostoru, putopisne natuknice, kolažiranje, flaneristička subjektivnost i sl.). U Vidasovu zapisu dokazuje odlike iskoraka u umjetničku artikulaciju koja se očituje podjednako karakteristikama faktografičnosti, dokumentarizma i artikulacijom osobnih, individualnih preokupacija, kakve i karakteriziraju autobiografe koji stvaraju na razmeđu stoljeća, odnosno, odlike autora koji, njihovom dominacijom u građi, prepoznaje važnost osobnih doživljaja i opisa stvarnosti kao vrijednost autobiografskoga u baštini koju ostavlja.

Jurdana svoja znanstvena promišljanja o problematici egzila usko povezuje uz uži pristup interesa, egzilnu traumu autora/lirskoga subjekta i njegovu poziciju izmještenosti iz zavičajnoga geografskoga konteksta. U svojem znanstvenom promišljanju, s gledišta teorije i povijesti književnosti, te sociologijskih istraživanja jedinstvenoga fenomena hrvatskoga iseljeničtva, Jurdana se osvrće u svojoj interpretaciji na odnos fikcijskoga i faktografskoga

u Vidasovu autobiografskom štivu, nepreciznu i fluidnu liniju koja spaja i razgraničava područje dokumentarno i faktografski objektivnoga, realnoga i provjerljivoga i područje koje odlikuje umjetnički, estetski promišljeno štivo. Sam Vidasov tekst, iznesen u ovoj monografiji, prepoznaje se tako dvojako; kao nadasve rijetko i jedinstveno, autentično svjedočanstvo o hrvatskom iseljeništvu, „pučki književni fenomen u iseljeničkom ruhu“, kako će ga nazvati Jurdana, ali i mnogo šire, kao svjedočanstvo o povijesnim, političkim, društvenim, ekonomskim, kulturnim prilikama u hrvatskom društvu (kao i europskom i svjetskom) *fin de sièclea*. Štoviše, autoričina će analiza Vidasov stil pisanja okarakterizirati kao vrlo izravan, plastičan i izrazito zanimljiv današnjemu recipijentu, kao stil feljtona ili filmske naracije, odnosno serijskih filmičnih sekvencija. Uočivši bogatstvo pronicljivosti, duhovitost, ironiju, grotesku i dvosmisao podsmijeha i pikanterije Vidasova stila, Jurdana dragocjenima ističe upravo intoniranost osobnim opaskama koje su u subjektivnosti forme dopuštene, a privilegiranom ulogom svjedoka društvenoga trenutka – gotovo obvezujuće.

Integralni rukopis autobiografije-putopisa-memoara Pavla Vidasa, pisan tijekom nekoliko desetljeća, ova monografija promeće u javni tekst, tekst proučavanja, čime on nadrašta lokalne okvire i kozmopolitskim se ozračjem i duhom otkriva vrlo dinamičnim i zanimljivim naratorskim osobinama. Slični tekstovi (privatne korespondencije, autobiografije [izuzev onih popularnih i/ili u javnosti zaslužnih ličnosti; političara, glumaca, starleta i sportaša], spomenari i dnevnic) rijetko se objavljuju, osobito ako autori nisu osobe čija djela i živote znanstvenici istražuju. Ova monografija snažno naglašava da svaka objavljena autobiografija ili dnevnik, koji pišu *mali, obični ljudi*, predstavlja važno svjedočanstvo za tzv. *malu povijest*, onu o nama samima. Ističem to osobito stoga što u povijesti hrvatskoga iseljeništva gotovo i nema takva cjelovita svjedočanstva iz toga vremena pa je vrijednost objavljivanja toga teksta, posebice s cijelom višedimenzionalnom popratnom kritičkom aparaturom, iznimno važan i vrijedan poduhvat. Uokvirujući životni put autobiografa u estetski dominantno ruho umjetnosti s elementima faktografskoga, dokumentarnoga, povijesno-antropološkoga, biografskoga, geografskoga, društveno-ekonomskoga, monografija predstavlja i u znanstvenom i u estetskom smislu rijedak i izniman interdisciplinarni poduhvat u hrvatskoj književno-teorijskoj produkciji. Stoga će zasigurno zaokupiti pažnju i znanstvene i stručne javnosti; ponajprije književne teoretičare i povjesničare književnosti, zaokupljene autobiografskim i putopisnim diskursom i elementima njegova oblikovanja, te diskursom djetinjstva i odrastanja. Iako pripada nefikcijskoj prozi, Vidasov je opsežan tekst oblikovan prema načelima one fikcijske, zaključuje Jurdana, te u autobiografiji iščitava i interpretira elemente pustolovnoga romana (likove i koncept *doma*), potom elemente romana o siročetu (koncepte lažnih roditelja i dobrotvora, kao i elemente forma *bildungsromana*), te elemente pikarskoga romana. Također, tekst bi mogao zainteresirati i stručnjake s područja sociologije, ekonomije, politologije, historiografije i filologije, koji ovom publikacijom obogaćuju istraživačku građu, obrađenu znanstvenom i publicističkom (re)interpretacijom. Šira čitalačka javnost u cijeloj Hrvatskoj (posebice na području Primorsko-goranske županije) te u hrvatskom iseljeništvu (Australiji, Južnoafričkoj Republici, Južnoj Americi, Sjevernoj Americi, Kanadi) u ovoj je ediciji dobila također zanimljivu i prijeko potrebnu publikaciju, jer će Vidasov autentični stil, dinamikom pisanja privući i čitateljsku publiku naklonjenu znanstvenopopularnoj beletristici. Njegova izravna pozicija svjedoka i položaja hrvatskoga iseljenika, Primorca koji u *dalekom svijetu* putuje trbuhom za kruhom, vođen pustolovnim

duhom, ali i potrebom, neizmjereno je vrijedno svjedočanstvo o stanovnicima Primorja i njegova zaleđa, od kojih će mnogi, vjerni lokalnim zavičajnim okvirima, prepoznati činjenice iz svojega kraja, povezane uz svoje obiteljsko podrijetlo i detalje njihove baštine, dok će plastičnošću i dokumentarnošću zainteresirati i sve one željne avanture i putovanja, koji će se prepoznati u nepresušnoj Vidasovoj znatiželji da upozna novo, nepoznato i daleko, koja je od siromašnoga Primorca ostvarila svjetskoga putnika.

Kratkim prikazom koncepta monografije te impresivnim pregledom recentne znanstvene i stručne povijesne, pravne i književnoteorijske literature kojom knjigu zaključuju autori, potvrđuje se da je građi pristupljeno sustavno i sveobuhvatno te se ukazuje na interes istraživača zaokupljenih rasvjetljavanjem problematike iseljeništa na području Hreljina (usp. M. Čop, I. Lukežić). Pregled i izbor iz lokalnih novina, gradskih knjiga i matične knjige rođenih i umrlih, također upućuje na predanost, detaljnost i akribičnost autora. Naime, iako je fenomen iseljeništa unutar korpusa hrvatske književnosti izrazito zanimljivo područje, on se u hrvatskom znanstvenistraživačkom i književnoteorijskom smislu, publicistički i kritički zasad marginalno tematizira, unatoč nesumnjivu interesu znanstvene i stručne javnosti. Stoga je, osim navedene znanstvene problematizacije nedovoljno istražene građe koncepta hrvatskoga iseljeništa, doprinos ove monografije i u tom što frekventnomu području ove književnoteorijske problematike prilazi s dvaju gledišta. Fenomen iseljeništa proučava s gledišta teorije diskurzivnih književnoznanstvenih područja i polazi od istraživanja autobiografske i putopisne građe, te uže, sagledavajući problematiku njezina književnopoetski intoniranoga, estetičkoga iskaza, ali i s gledišta povijesno-sociološkoga, o smislu dokumentarističkoga i povijesno provjerljivoga pristupa individualiziranomu iskazu svjedoka vremena. Time autori nude smjernice za daljnja istraživanja problematike iseljeništa, koja je, čini se, neodvojiva od same književnosti.

Radovan Tadej i Vjekoslava Jurdana napisali su knjigu koja svojim pristupom koncept iseljeništa sagledava i u lokalnom i u globalnom svjetlu. Njihova polazišta problemski otvaraju nekoliko deskriptivnih problema. Naime, i onda kada se autobiografija pokazala u svojoj činjeničnosti, u njezinoj se strukturi ne pronalazi jasna žanrovska specifičnost i kakvoća imanentna samo njoj. Neka pitanja i dvojbe i dalje postoje, npr. na koji je način, s obzirom na nedvojbenu dokumentarnost i faktografičnost, ona intimno svjedočanstvo autobiografa-zapisivača-putnika kao odsjaj globalnoga fenomena iseljeništa i dragocjeno svjedočanstvo jednoga vremena?

Također, uz elemente koji progovaraju o povijesno-sociološkom fenomenu, mogu li se u njezinoj poetici individualnoga estetskoga izričaja prepoznati odlike književnumjetničkoga oblikovanja i stilska markiranost i, konačno, mogu li se u njoj prepoznati odlike aktualnoga društvenoga, književnumjetničkoga i poetskoga trenutka u širem smislu osjenčane konceptom modernoga čovjeka? Monografija je zanimljiva i s obzirom na vrijeme nastanka autobiografije Pavla Vidasa – vrijeme moderne – jer svjedoči o slobodi i subjektivnom izboru koje karakterizira otvorenost i putovanje u – novo.

Popis literature

- Čop, Milivoj. 2009. *Povijest Hreljina: od početaka do novoga Hreljina*. Bakar: Grad Bakar.
- Lukežić, Irvin. 2005. O rukopisu „Opis mog života“ Pija Hlače. *Grobnički zbornik* 7: 377–411.
- Lukežić, Irvin. 2007. Gjuro Ružić i Šime Mazzura. *Sušačka revija* (58/59).
- <<http://www.klub-susacana.hr/revija/clanak.asp?Num=58-59&C=25>> (pristup 2. studenoga 2021.).